

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 15. září 2022 ve věci č. 2809/18 - *Kaganovskyy proti Ukrajině*

Senát páté sekce jednomyslně rozhodl, že v případě duševně nemocné osoby, která byla po dobu 10 dní proti své vůli držena na uzavřeném oddělení zařízení sociální péče, byl porušen čl. 5 odst. 1 Úmluvy, neboť k tomuto zbavení svobody došlo v rozporu s vnitrostátním právem, které navíc dostatečně neupravovalo postup v dané oblasti. Dále shledal porušení čl. 5 odst. 4 Úmluvy, protože stěžovatel neměl možnost obrátit se na soud, aby přezkoumal zákonnost svého zadržení, a čl. 5 odst. 5 Úmluvy, jelikož stěžovatel se nemohl domoci odškodnění za nezákonné zbavení svobody. Nakonec také rozhodl, že byl porušen článek 3 Úmluvy, protože podmínky zadržení nelze považovat za vhodné pro žádnou osobu zbavenou svobody, natož pro osobu s duševním onemocněním.

I. Skutkové okolnosti

V roce 2012 byl stěžovatel prohlášen nesvéprávným na základě lékařského posudku, z nějž vyplynulo, že trpí chronickou paranoidní schizofrenií. Následující rok mu soud ustanovil za opatrovníka jeho otce. V srpnu 2014 stěžovatel dobrovolně nastoupil do státního zařízení sociální péče. V časech stanovených vnitřním řádem zařízení byl oprávněn pohybovat se i mimo prostory zařízení. Mohl rovněž vstoupit v kontakt s lidskoprávními organizacemi, zejména s Ukrajinskou Helsinskou unií lidských práv („UHHRU“). V roce 2015 mu byl ustanoven opatrovníkem jeho bratr.

Dopisem z 19. června 2017 informoval právník UHHRU ředitele zařízení, že stěžovatel podal k soudu návrh na navrácení svéprávnosti, přičemž soudní jednání se bude konat 5. července 2017. O několik dní později požádal opatrovník, aby stěžovateli bylo zakázáno opouštět zařízení. Dne 27. června 2017 byl stěžovatel umístěn na uzavřené oddělení zesíleného dohledu. Dle vyjádření zařízení k tomu došlo proto, že duševní stav stěžovatele se zhoršil a bylo potřeba účinněji reagovat na jeho ataky. Stěžovatel uvedl, že k umístění na uzavřené oddělení nikdy souhlas nedal. Neexistovaly dle něj žádné důvody, pro které by tam měl být umístěn, protože nebyl nebezpečný sobě ani okolí. Navíc se mu na uzavřeném oddělení nedostávalo žádné nadstandardní péče. Sám byl přesvědčen, že k tomuto kroku došlo proto, aby mu bylo zabráněno zúčastnit se jednání ve věci navrácení jeho svéprávnosti.

Co se týče podmínek na uzavřeném oddělení, stěžovatel uvedl, že sdílel pokoj o rozloze 15 m² s pěti dalšími pacienty. Pacienti nemohli oddělení opustit. Na oddělení bylo celkem 20 pacientů, z nichž někteří v prostorách kouřili, přičemž okna nebylo možné otevřít, a proto zde byl nedostatek čerstvého vzduchu. Pacienti nesměli vycházet na vycházky ven, toalety směli využívat jen se svolením zdravotní sestry a neměli přístup k pitné vodě. Sprchování bylo umožněno pouze těm, kteří zapáchali. V den, kdy se měl stěžovatel zúčastnit soudního jednání, jej navštívil jeho právník, aby zjistil, proč se nedostavil. Kontakt se stěžovatelem mu byl umožněn teprve po přivolání policie a za přítomnosti psychiatra.

Hned následujícího dne, tj. 6. července 2017, byl stěžovatel přemístěn zpátky na běžné oddělení. Následně se právník UHHRU pokoušel podat několik trestních oznámení ve věci stěžovatelova zbavení svobody, ale Soud nemá informace o tom, jak tato trestní řízení skončila. V roce 2019 stěžovatel zemřel.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

K OTÁZCE LOCUS STANDI UKRAJINSKÉ HELSINSKÉ UNIE LIDSKÝCH PRÁV

Soud připomněl, že v minulosti rozhodl o vyškrtnutí stížnosti ze seznamu případů, pokud stěžovatel během řízení zemřel a jeho dědicové či blízcí příbuzní nevyjádřili přání pokračovat v řízení (*Hirsi Jamaa a ostatní proti Itálii*, č. 27765/09, rozsudek velkého senátu ze dne 23. února 2012, § 57). Ten, kdo chce pokračovat v řízení namísto zesnulého stěžovatele, musí prokázat, že je jeho dědicem, blízkým příbuzným, nebo má jiný legitimní zájem na pokračování řízení (*Léger proti Francii*, č. 19324/02, rozhodnutí velkého senátu ze dne 30. března 2009, § 43).

V projednávané věci vyjádřila přání pokračovat v řízení pouze UHHRU. Soud měl nicméně za to, že není třeba přezkoumávat její *locus standi*, protože pokračování v řízení je opodstatněné i z jiných důvodů. Z judikatury Soudu plyne, že při rozhodování o pokračování v řízení po smrti stěžovatele musí být brán v potaz i morální rozměr případů, a to zejména tehdy, pokud hlavní aspekt kauzy přesahuje osobu a zájmy stěžovatele (*Karner proti Rakousku*, č. 40016/98, rozsudek ze dne 24. července 2003, § 25). V projednávané věci byly vzneseny závažné námitky na poli článků 3 a 5 Úmluvy ohledně podmínek držení v zařízení sociální péče. Tyto námitky se týkají otázky veřejného zájmu a jsou pro Soud příležitostí vyjasnit standardy ochrany zranitelných pacientů v rezidenčních institucích tohoto typu. Ve světle uvedeného Soud uzavřel, že dodržování lidských práv stanovených Úmluvou vyžaduje, aby pokračoval v projednávání stížnosti v souladu s čl. 37 odst. 1 *in fine* Úmluvy.

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČL. 5 ODS. 1 ÚMLUVY

Stěžovatel namítal, že jeho zadržení v době od 27. června do 6. července 2017 bylo nezákonné a nedůvodné, třebaže připustil, že jeho pobyt v příslušném zařízení sociální péče jako takový byl dobrovolný.

Soud se nejprve zabýval otázkou, zda vůbec uvedené zadržení představovalo zbavení svobody ve smyslu čl. 5 odst. 1 Úmluvy. Připomněl, že v takovém případě přihlíží k řadě faktorů. Objektivním kritériem je zadržení osoby v omezeném prostoru po delší dobu, zatímco subjektivním kritériem je absence platného souhlasu dané osoby se zadržením (*Storck proti Německu*, č. 61603/00, rozsudek ze dne 16. června 2005, §§ 71 a 74). V projednávané věci stěžovatel po dobu 10 dní nemohl opustit oddělení a byl omezen v kontaktu s okolním světem, vyjma krátkých setkání se svým otcem a právníkem. Oddělení bylo uzamčeno a klíče měl pouze personál; i v lékařských záznamech bylo označováno jako uzavřené. K umístění stěžovatele na oddělení přitom došlo proti jeho vůli. Ve světle uvedeného Soud shledal, že se jednalo o zbavení svobody podle čl. 5 odst. 1 Úmluvy.

Aby bylo možné zbavení svobody u osoby s duševní poruchou považovat za zákonné, je nutno postupovat podle vnitrostátních zákonů (*Herczegfalvy proti Rakousku*, č. 10533/83, rozsudek ze dne 24. září 1992, § 63), v nichž musí být podmínky zbavení svobody jasně definované a předvídatelné (*Kawka proti Polsku*, č. 25874/94, rozsudek ze dne 9. ledna 2002, § 49). Je rovněž nezbytné, aby vnitrostátní právo poskytovalo přiměřenou ochranu proti svévolnému zbavení svobody (*Winterwerp proti Nizozemsku*, č. 6301/73, rozsudek ze dne 24. října 1979, § 45). V případě duševně nemocných osob musí být dále splněna tři kritéria: duševní onemocnění musí být spolehlivě prokázáno, musí být povahy a závažnosti odůvodňující zadržení a nezbytnost zbavení svobody musí být průběžně vyhodnocována (tamtéž, § 39).

V projednávané věci Soud shledal, že situace stěžovatele se řídila právní předpisem, který neupravoval podrobnosti ani záruky ohledně umístování na uzavřené oddělení, podmínek tam panujících, trvání takového opatření, jeho prodloužení či ukončení. Nadto nebylo ani postupováno podle pravidel tam stanovených, protože podle těch mohou být na uzavřené oddělení zesíleného dohledu umístovány pouze osoby se závažnými somatickými a neurologickými poruchami nebo závažným stupněm demence, které trpí prostorovou a časovou dezorientací, nejsou schopny se o sebe postarat a vyžadují plnou lékařskou a každodenní péči. Důvody, pro něž je osoba umístěna na uzavřené oddělení, musí být přitom zřejmé ze zdravotní dokumentace. Takové důvody však

z dokumentace stěžovatele nevyplývají. Soud proto dospěl k závěru, že zadržení stěžovatele nebylo zákonné ve smyslu čl. 5 odst. 1 Úmluvy, a k porušení tohoto ustanovení tudíž došlo.

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČL. 5 ODS. 4 ÚMLUVY

Stěžovatel dále namítal, že podle vnitrostátního práva neměl možnost nezákonnost zadržení namítat.

Soud připomněl, že čl. 5 odst. 4 Úmluvy přiznává zadrženým osobám právo žádat soudní přezkum zákonnosti jejich zadržení (*Stanev proti Bulharsku*, č. 36760/06, rozsudek velkého senátu ze dne 17. ledna 2012, § 168). V případě duševně nemocných osob je zásadní, aby měly přístup k soudu; soudní přezkum nemusí nastat automaticky, ale dotčená osoba musí mít možnost soudní přezkum žádat (*Megyeri proti Německu*, č. 13770/88, rozsudek ze dne 12. května 1992, § 22). Ve věci stěžovatele vláda neuvedla žádný konkrétní prostředek nápravy, kterého by mohl stěžovatel využít a přímo napadnout zákonnost svého zadržení. Naopak příslušné ustanovení občanského soudního řádu výslovně vylučovalo možnost osob zbavených svéprávnosti obracet se na soud. Soud uzavřel, že neexistovala žádná možnost, jak by se stěžovatel mohl iniciovat soudní přezkum zákonnosti svého zadržení, a proto byl porušen čl. 5 odst. 4 Úmluvy.

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČL. 5 ODS. 5 ÚMLUVY

Stěžovatel rovněž namítal, že se nemohl domoci odškodnění.

Soud zopakoval, že stát postupuje v souladu s čl. 5 odst. 5 Úmluvy, umožní-li žádat o odškodnění za zbavení svobody, k němuž došlo v rozporu s požadavky zakotvenými v prvním až čtvrtém odstavci tohoto ustanovení. Již v minulosti přitom Soud shledal, že v ukrajinském právním systému není garantováno právo na odškodnění, a to zejména tam, kde nedošlo ke konstatování nezákonnosti zbavení svobody vnitrostátními orgány (*Sinkova proti Ukrajině*, č. 39496/11, rozsudek ze dne 27. února 2018, § 77–84). Tak tomu je i v případě stěžovatele, v jehož případě vnitrostátní orgány nezákonnost zbavení svobody neshledaly. Byl proto porušen také článek 5 odst. 5 Úmluvy.

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY

Stěžovatel konečně namítal, že podmínky na uzavřeném oddělení byly v rozporu s článkem 3 Úmluvy. Soud připomněl, že špatné zacházení musí dosáhnout určité míry závažnosti, aby spadalo do rozsahu článku 3 Úmluvy. Při přezkoumání závažnosti špatného zacházení Soud bere v úvahu řadu faktorů. Pokud jde o duševně nemocné osoby, je třeba při posuzování, zda jsou konkrétní podmínky jejich zadržování neslučitelné se zásadami článku 3 Úmluvy, zohlednit jejich zranitelnost (*Rooman proti Belgii*, č. 18052/11, rozsudek velkého senátu ze dne 31. ledna 2019, § 145).

V projednávané věci Soud vzal v úvahu, že stěžovatel na oddělení sdílel pokoj o 15 m² s pěti osobami. Osobní prostor, který měl stěžovatel k dispozici, byl tedy 2,5 m², což samo o sobě vzbuzuje pochybnost o tom, zda nebyl porušen článek 3 Úmluvy (*Muršić proti Chorvatsku*, č. 7334/13, rozsudek velkého senátu ze dne 20. října 2016, § 137). Stěžovatel sice byl zadržen po krátkou dobu, ale neměl možnost vycházek mimo budovu. Dále vzal Soud v úvahu, že stěžovatel neměl dostatečný přísun čerstvého vzduchu a vody a měl jen omezené možnosti osprchovat se.

Soud se domnívá, že dané podmínky nelze považovat za vhodné pro žádnou osobu zbavenou svobody, natož pro osobu s historií duševních onemocnění. Rovněž vzal v úvahu stěžovatelovo tvrzení, že jeho držení na uzavřeném oddělení vedlo ke značnému emocionálnímu stresu a zhoršení jeho duševního zdraví. Dle Soudu samotná povaha stěžovatelova stavu jej činila zranitelnějším než průměrnou osobu zbavenou svobody a jeho zadržení ve výše uvedených podmínkách mohlo do jisté míry mít negativní vliv na jeho zdraví (*Sławomir Musiał proti Polsku*, č. 28300/06, rozsudek ze dne 20. ledna 2009, §§ 95–97). Došlo proto k porušení článku 3 Úmluvy.